

VULNERABILITATEA ȘI „ÎMBUNĂTĂȚIREA” FIINȚEI UMANE. INTEPRETĂRI BIOETICE

Ion BANARI

Rezumat

Articolul intercalează trei subiecte etice, și anume: ființa umană, vulnerabilitatea omului și îmbunătățirea acesteia. Mai mult, judecățile, care determină abordarea acestora în ansamblu, ar fi: 1) ființa omului pe fundalul vulnerabilității nuanțază susceptibilitatea de natură situațională, relațională și temporală, care, datorată unor stări fizice, afective și cognitive, se află în pericol de a fi lezată sau distrusă; în consecință, nu are abilități de a lua decizii proprii sau nu dispune de capacitate suficientă pentru a-și controla și proteja interesele; 2) dacă există situații, stări sau surse ce-l prezintă pe om vulnerabil, atunci acesta trebuie să posede conștiința vulnerabilității pentru a se proteja sau a-și ameliora condiția; 3) susceptibilitatea persoanei reflectă realitatea unui risc ce poate sau nu leza persoana, iar ameliorarea condiției umane redă tendința spre ceva mai bun, atunci se cere de a identifica natura sau valorile de referință ale „îmbunătățirii” ființei umane, deoarece intervenția genetică, cea biomedicală sau cea farmaceutică în condiția omului, la rândul său, poate cauza forme de vulnerabilitate, mai ales dacă nu este identică cu natura umană sau riscul de a crea dependență de efectele respectivelor intervenții. Fundalul acestor judecăți distinge faptul că atât vulnerabilitatea, cât și îmbunătățirea ființei umane se situează la poluri opuse, însă, au un punct comun de referință: identitatea și autenticitatea omului. Prima accentuează tendința spre identitate și autenticitate, a doua evidențiază limite pentru a nu se depărta de identitate și autenticitate.

Cuvinte-cheie: vulnerabilitate, bioetică, existență, îmbunătățire, ființa umană, tehnologii noi.

VULNERABILITY AND THE "ENHANCEMENT" OF THE HUMAN BEING. BIOETHICAL INTERPRETATION

Abstract

The article includes three ethical topics, the human being, human vulnerability and its improvement. Moreover, the judgments, which determine their approach as a whole, are: 1) the human being against the background of vulnerability reflect situational, relational and temporal susceptibility, which due to physical, affective and cognitive states is in danger of being harmed or destroyed; consequently, he does not have the ability to make his own decisions or does not have sufficient capacity to control and protect his interests; 2) if there are situations, states or sources that present a vulnerable person, then he must possess the consciousness of vulnerability in order to protect himself or improve his condition; 3) the person's susceptibility reflects the reality of a risk that may or may not harm the person, and the improvement of the human condition reflects the tendency towards something better, then it is required to identify the nature or reference values of the "improvement" of the human being, because genetic, biomedical or pharmaceutical in the human condition, in turn, can cause forms of vulnerability, especially if it is not identical to human nature or the risk of creating dependence on the effects of those interventions. The background of these judgments distinguishes the fact that both the vulnerability and the improvement of the human being are located at opposite poles, but they have a common point of reference: the identity and authenticity of the human being. The first emphasizes the tendency towards identity and authenticity, the second highlights limits in order not to deviate from identity and authenticity.

Keywords: vulnerability, bioethics, existence, improvement, human being, new technologies.

Introducere

Analiza comparativă a etapelor de dezvoltare a științei prezintă o serie de schimbări. Acestea survin drept rezultat al intervenției umane în lumea înconjurătoare. Atât schimbările, cât și intervențiile respective s-au realizat în decursul istoriei în ritmuri diferite. Cunoaștem perioade de schimbări vertiginoase și perioade de relativă stabilitate. De la filosofia și știința antică până la cea modernă, pulsul schimbărilor semnalate în istorie a fost relativ lent. Însă, odată cu revoluția industrială, succesiv a devenit mai pronunțat, iar în ultimele decenii s-a accelerat atât de mult, încât omul cu greu le poate urmări și conștientiza efectul. Respectiv, schimbări care în trecut se realizau în timpul unui secol (poate și mai mult), actualmente au loc în câteva zile sau ore [1]. Această realitate face să se observe o serie de particularități specifice cercetărilor contemporane și prin care să se antreneze, la rândul său, postulatele bioetice în a le oferi conotații morale. În context, o trăsătură definitorie a științei contemporane este creșterea substanțială a numărului de cercetători. Dacă în secolele XVIII-XIX activau circa o mie de oameni de știință, la mijlocul sec. XIX – 10 mii, în

anii 1900 – circa 100 mii de cercetători, apoi la sfârșitul sec. XX – începutul sec. al XXI, în domeniul cercetărilor științifice activau mai mult de 5 milioane de oameni de știință. O altă particularitate ar fi majorarea bruscă a volumului informației științifice. Dacă în anul 1665, în lume se edita o revistă filosofico-științifică, pe timpurile lui Newton – cinci reviste, apoi astăzi apar peste 200 de mii titluri de reviste. Informația științifică se dublează în fiecare an. 90% din informația științifică acumulată de omenire revine sec. XX și începutului sec. XXI. La fel poate fi evidențiată și schimbarea arhitecturii interne a științei. Știința înglobează în prezent un domeniu enorm de cunoștințe. Aceasta cuprinde aproape 15 mii de discipline, care tot mai intens interacționează între ele. Viitorul științei, în opinia mai multor savanți, se va axa în jurul studiului materiei vii, a omului și a societății. Aceste științe vor determina și specificul secolului actual. Pe lângă toate acestea, observăm că știința suferă o presiune din ce în ce mai mare din partea societății. A devenit diversă și a pierdut libertatea. Interesele comerciale și cele ale politicii influențează esențial asupra investigațiilor din domeniul cercetărilor științifice și tehnologice [2].

Pe fundalul acestor trăsături ale științei contemporane apar mai multe pericole etice privind interpretarea și înțelesul noilor oportunități științifice. În primul rând, creșterea volumului de cunoștință se face într-un timp mult mai scurt. Această mare viteză cu care se schimbă lucrurile nu lasă suficient timp pentru urmărirea lor. Și fiindcă omul nu poate urmări schimbările și nu se poate adapta la ele, își pierde propriu-zis sinele sau chiar autenticitatea, fără să sesizeze acest fapt. La rândul său, civilizația contemporană este caracterizată drept una tehnologică. Această caracterizare se datorează principalei ei însușiri – tehnologia. Desigur, și aceasta constituie un element al culturii și civilizației umane. Deja primele unelte sau primele mecanisme făurite de om constituie elemente ale civilizației lui. Dar, prin revoluția industrială și prin dezvoltarea impresionantă a tehnologiei s-a creat o situație nouă în viața omului și în raportările lui la lume. În vreme ce inițial uneltele și mecanismele erau întrebuințate în principal la împlinirea scopurilor omului și erau folosite pentru nevoile lui, după revoluția industrială lucrurile s-au schimbat. Puterile care sunt smulse naturii și mașinile care se construiesc îl duc pe om la căutarea sau chiar inventarea unor scopuri și a unor nevoi de prisos care se pot deja realiza și satisface. În paralel, cei care gestionează și aplică tehnologiile și mecanismele, cultivă și promovează în lume idealul unei vieți comode și convenabile. Mediatizează noi scopuri și inventează noi nevoi ce servesc acestui ideal. Și întrucât comoditatea nu are limite, omul

îi cade victimă, angajându-se în nesfârșite eforturi și căutări, fără a fi vreodată satisfăcut [3].

În al doilea rând, o dată cu schimbarea arhitecturii interne a științei și creșterea numărului de discipline se creează interpretări reduționiste privind viața și sensul ei. Mai mult, domeniile științei care au ca obiect de studiu părți ale viului, ale ființei umane întrebunțează caracteristici ce vizează condiția vieții cu noi perspective, având conotații resemnificate cu influențe specializate și reduționiste, în dependență de priorități, interese, fie profesionale, sociale sau chiar de grup, mai ales când este vorba despre o etică aplicată. Acest fapt se face mai evident în ultima perioadă, când eticienii abordează probleme cu privire la existența omului. Subiectul re apare în centrul atenției sub influența progresului științific, precum și din dorința de a legitima unele posibilități biomedicale și farmaceutice în rezultatul unor cercetări genetice cu interes comercial. Desigur, între timp sunt semnalate și anumite evoluții. Sunt îmbunătățite condițiile de trai, sporește media de viață, sunt inventate noi medicamente, sunt găsite noi modalități de tratare a bolilor, sunt transplantate organe ale corpului uman și este cultivată iluzia unei anumite nemuriri pământești. Or, toate acestea nu constituie soluții, ci transferări ale problemelor care îl preocupă pe om. În paralel se ivesc noi dificultăți și apar noi probleme. Dar și nevoile umane se extind treptat sau iau o formă nouă, fără a se modifica în esența lor. În cele din urmă, omul rămâne tot atât de neputincios în fața morții, pe cât era și odinioară. Iar epoca noastră, în ciuda realizărilor ei impresionante, se prezintă în ultimă analiză la fel de slabă ca și cele anterioare [3]. Însă, odată ce persoana valorifică în viața privată sau socială aceste posibilități pierzându-și sinele, accentuând tendința comodității și a câștigului fără discernământ, oare nu ar trebui să punem problema morală a responsabilității oamenilor de știință față de societate?

Semnalând acestea, considerăm important ca noile posibilități sau intervenții asupra naturii umane să se realizeze în contextul unui discurs ontologic și interdisciplinar pe fundalul trăsăturilor și pericolelor etice evidențiate supra. Această teză a făcut ca subiectul „îmbunătățirii” ființei umane să intercaleze cu noțiunea de ființă umană și vulnerabilitatea omului. Mai mult, judecățile, care determină abordarea acestora în ansamblu, ar fi: 1) ființa omului pe fundalul vulnerabilității nuanțează susceptibilitatea de natură situațională, relațională și temporală, care, datorată unor stări fizice, afective și cognitive se află în pericol de a fi lezată sau distrusă; în consecință, nu are abilități de a lua decizii proprii sau nu dispune de capacitate suficientă pentru a-și controla și proteja interesele [4]; 2) dacă există situații, stări sau surse ce-l prezintă pe om

vulnerabil, atunci acesta trebuie să posede conștiința vulnerabilității pentru a se proteja sau a-și ameliora condiția; 3) susceptibilitatea persoanei reflectă realitatea unui risc ce poate sau nu leza persoana, iar ameliorarea condiției umane redă tendința spre ceva mai bun, atunci se cere a identifica natura sau valorile de referință ale „îmbunătățirii” ființei umane, deoarece intervenția genetică, cea biomedicală sau cea farmaceutică în condiția omului, la rândul său, poate cauza forme de vulnerabilitate, mai ales dacă nu este identică cu natura umană sau riscul de a crea dependență de efectele respectivelor intervenții. Fundalul acestor judecăți distinge faptul că atât vulnerabilitatea, cât și îmbunătățirea ființei umane se situează la poluri opuse, dar au un punct comun de referință, și anume: identitatea și autenticitatea omului. Prima accentuează tendința spre identitate și autenticitate, a doua, evidențiază limite pentru a nu se depărta de identitate și autenticitate.

Vulnerabilitate, îmbunătățire și ființa umană

În lucrările științifice, dar și în activitatea socială, conceptul de vulnerabilitate este interpretat în două sensuri. Prima susține că, condiția existențială (universală) a ființei umane este una vulnerabilă [5; 6; 7; 8]. A doua se concentrează pe anumite grupuri sau persoane considerate vulnerabile [9; 10; 11]. Din perspectivă teoretică, prima formă este esențială și servește temei conceptual la constituirea tabloului de ansamblu al vulnerabilității. Totodată, reprezintă punctul de debut, comun activităților sociale preocupate de subiectul dat. Această poziție accentuează ideea că ființa omului poate fi vulnerabilă sau potențial vulnerabilă. Martha Fineman constată în acest sens, că vulnerabilitatea apare în constituirea noastră, poartă în sine posibilitatea iminentă sau permanentă spre vătămare, rănire și nenorocire [10]. Întrebarea pentru dezbateră ar putea fi: Care este starea umană care-l face pe om vulnerabil, și invers, în ce condiție nu suntem vulnerabili? Un răspuns la această întrebare îl putem găsi în teoriile etice ale virtuții. Acestea accentuează dimensiunea morală a persoanei și o prezintă ca purtător al moralei, adică este un agent al moralității, iar acțiunile sunt rezultatul „cum ești așa trăiești”. Etica virtuții se raportează la devenirea morală a persoanei. În alt sens, dacă omul posedă virtuți, adică trăsături de caracter bune, atunci el va acționa moral (bine), având deprinderea faptei morale. De exemplu, dacă omul posedă așa virtute ca dreptatea, el va și acționa aproape constant în mod drept, adică cântărind propriul interes în raport cu interesele altora. Dacă omul are așa virtute ca bunăvoința, el va avea tendința perenă de a

face bine altora, de a promova starea de bine a semenilor săi. Invers, dacă omul este vicios, adică posedă trăsături de caracter rele persistente, ele se vor manifesta cu certitudine în acțiunile acestuia [12]. Astfel, la întrebarea: „Care este starea umană care-l face pe om vulnerabil, și invers, în ce condiție suntem sau nu suntem vulnerabili?”, teoriile virtuții răspund: omul prin natura sa este o ființă morală în devenire, adică, chemată existențial să fie cine este în ființa sa, iar dacă nu este luată în el virtutea, atunci, când e nevoit să facă față situațiilor riscă să devină vulnerabil și îi face pe alții prin acțiunea sa vulnerabili. Mai mult, buna conviețuire morală a societății depinde de interesul și capacitatea fiecărui membru de a cunoaște, conștientiza și împlini (să devină cine este el în ființa sa) condiția morală a ființei umane. Cunoașterea, conștientizarea și împlinirea condiției morale a ființei umane nu poate fi realizată la întâmplare sau de la sine. Ea necesită să fie bine fundamentată, argumentată, justificată și antrenată. În caz contrar, în relațiile umane intervin atitudini unilaterale, extremități, interese subiective etc., iar dialogul dintre oameni este eclipsat de vicii [13]. Aici intervine și interpretarea care denotă că vulnerabilitatea apare la om și atunci când se află în raport cu ceva sau cineva, fie o persoană, societate, mediul natural, fie cu sine însuși. Dacă ființa omului este în potență vulnerabilă, atunci acesta trebuie să posede conștiința vulnerabilității pentru a se proteja în acest sens. Cu alte cuvinte, să devină cine este prin spectrul abilităților sale intelectuale, afective și volitive.

Anturajul acestor susțineri se desprinde și noțiunea „a îmbunătăți”, însuși termenul vulnerabil implică acțiuni de îmbunătățire fie exersare din partea persoanei, fie îngrijirea persoanelor. Printre acestea, conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, cuvântul „a îmbunătăți” înseamnă „a face ca ceva să devină sau a deveni mai bun, a face să capete sau a căpăta o valoare sau o calitate superioară; a (se) ameliora, a (se) îndrepta”. Iar, în literatura științifică (referindu-ne la tema noastră) găsim următoarea caracteristică: „Îmbunătățirea condiției umane cuprinde intervenția genetică, biomedicală sau farmaceutică, care vizează ameliorarea dispozițiilor, capacităților sau bunăstării umane, chiar dacă nu există patologii care trebuie tratate” [14]. Aici deja este clară o delimitare: una este îmbunătățirea prin exersare, antrenament, experiență și performanță, alta este intervenția genetică, biomedicală sau farmaceutică. Din start sunt observate câteva probleme etice: 1) are costuri semnificative și ar consuma resurse din necesitățile sociale mai stringente; 2) nu există suficiente resurse disponibile pentru îmbunătățirea umană pentru toți, iar concentrarea asupra îmbunătățirii umane în astfel de condiții poate spori o serie de inechități; 3) incertitudinea că ameliorarea genetică,

biomedicală și farmaceutică poate schimba nu numai condiția umană, ci și umanitatea ca atare, adică se poate pierde ceva caritabil fără să știe ce va urma; 4) există incertitudine și cu privire la beneficii și daune: îmbunătățirile poate determina consecințe necunoscute și avea un potențial impact devastator.

Ameliorarea genetică, biomedicală sau farmaceutică și ființa umană

Anterior, îmbunătățirea sau ameliorarea condiției umane a fost definită ca fiind orice intervenție genetică, biomedicală și farmaceutică destinată să îmbunătățească dispozițiile, capacitățile sau bunăstarea omului, fără să existe în unele situații o patologie ce trebuie tratată. Față de aceste intervenții, în literatura de specialitate s-au conturat trei poziții, și anume: 1) permisivă, care susțin noile posibilități de ameliorare invocând o serie de beneficii; 2) conservatoare, accentuează sacralitatea, autenticitatea și demnitatea omului în discursul său și înaintază raționamente prohibitive; 3) moderată sau restrictivă, nu este împotriva acestor intervenții, dar pledează pentru a identifica unele „granițe” bioetice pentru a asigura siguranța, nondauna și echitatea. Toate aceste tabere merită atenție investigațională și bioetică, dar în acest articol rezervăm spațiu mai larg de interpretare pentru ultima poziție, făcând referință în unele contexte și la celelalte.

În această ordine de idei, facem trimitere la un prim substrat existențial ce îngrădește ameliorarea condiției umane și aici facem legătură cu natura ființei umane, care este constituită dintr-o complexitate de valori de referință sau norme. Omul este o ființă bio-psiho-socială, respectiv, doar în medicină, când apreciem boala pornim de la o serie de valori de referință biologici, în dependență de normele sau măsura de substanțe în sânge ne putem orienta spre patologie. Asemenea putem interpreta și la nivel psihic și social. Mai mult, la Bjørn Hofmann găsim o sinteză bine structurată cu privire la argumentele ontologice aduse în favoarea limitării îmbunătățirii umane. Un raționament adus în sprijinul acestei poziții se referă la faptul că această intervenție ar modifica înțelegerea comună a performanței umane și a bunăstării în moduri care ar submina practicile sociale [15]. De exemplu, îmbunătățirea umană ne-ar face să pierdem din vedere de ce se merită căutată performanța și, prin urmare, ce ar reprezenta cu adevărat, o urmărim ca ființe umane, sau ca artefacte [16]. În special, ar modifica sensul sportului, deoarece am ajunge să onorăm inovația tehnologică și nu talentul și realizările atletice [17]. Un alt argument pentru limitarea îmbunătățirii este că natura umană desemnează o realitate complexă și că îmbunătățirea unui aspect ar putea submina bunăstarea întregului [18]. În

consecință, îmbunătățirea abilităților separate ar „perturba fie unitatea, fie continuitatea naturii umane” [19] și ar compromite umanitatea [20]. O altă temere este că îmbunătățirea umană ar face pe indivizi să stea în afara speciei umane, ca „post-oameni” [21]. Sau acea îmbunătățire umană ar încălca o trăsătură specială a naturii umane, cum ar fi demnitatea de bază. Astfel de argumente sunt legate în mare măsură de responsabilitatea umană, de faptul că modificarea naturii ființei umane ne-ar da o responsabilitate de care nu suntem apti sau pregătiți să o gestionăm, doar noi oamenii nu suntem perfecți și oricând poate apărea o scăpare în proiectele noastre.

Până acum au fost nominalizate așa noțiuni precum: schimbare, modificare, ameliorare/îmbunătățire și bunăstare. Acestea sunt strâns legate de înțelesul dezvoltării și știm că dezvoltarea poate fi: progresivă și regresivă, cantitativă și calitativă etc. Apare întrebarea: ce fel de schimbare obținem? Cum anume este îmbunătățită ființa umană și de ce este mai bine să îmbunătățim prin intervenție genetică, biomedicală și farmaceutică? Oare nu apare o confuzie între mai bun și mai mult? [22]. După cum sublinia Earp și colegii, „mai mult nu este întotdeauna mai bine și, uneori, mai puțin este mai mult” [23], deoarece mai bine este diferit de mai mult. Deseori, mai bine calitativ este frecvent confundat cu mai mult cantitativ. Iar bunăstarea omului, la care se face referire în definiție, este divers interpretat în spațiul social. Sistemul nostru de valori se poate schimba. Prin urmare, ceea ce a fost bun ieri poate să nu fie bun astăzi. Fără un obiectiv clar, durabil și bine argumentat, descrierea îmbunătățirii umane în termeni de bunăstare individuală nu este deloc utilă, deoarece bunăstarea pare a fi un concept la fel de larg ca sănătatea și boala.

Concluzii

Creșterea substanțială a numărului cercetătorilor, majorarea volumului de informație și schimbarea arhitecturii științei modifică percepția sensului vieții și sporește întrebuițarea lucrurilor și a ființei opus rațiunii acestora. Domeniile științei care au ca obiect de studiu părți ale viului, ale ființei umane să întrebuițează cu atenție sporită ermeniiile ce vizează condiția vieții, să evite justificarea unor conotații resemnificate cu influențe specializate și reduționiste, în dependență de priorități, interese, fie profesionale, sociale sau chiar de grup, mai ales când este vorba despre o etică aplicată. Atât vulnerabilitatea, cât și îmbunătățirea ființei umane se situează la poluri opuse, dar au un punct comun de referință: identitatea și autenticitatea omului, acestea pot fi descoperite în contextul devenirii morale a persoanei. Or, persoana morală își asumă responsabilități față de

sine, societate și mediul înconjurător. Ființa umană își îmbunătățește condiția existențială prin exersare, antrenament, experiență și performanță. Însă, ameliorarea ființei umane prin intervenția genetică, cea biomedicală sau cea farmaceutică riscă să deschidă cutia Pandorei. Problemele etice/bioetice enumerate înaintea imperative și „granițe” morale în contextul posibilităților tehnologice de „îmbunătățire” a ființei umane. Totodată, bioetica și „granițele” progresului științific și tehnologic trebuie să dezbateze de la înțelegerea comună privind competența și performanța umană și referitor la bunăstarea omului fără să submineze tradițiile și practicile sociale.

Referințe bibliografice

1. Mantzaridis Georgios. *Morala creștină*. București: Editura Bizantină, 2006, p. 437. ISBN (10) 973-9492-76-2.
2. *Filosofia medicinei (cu elemente de bioetică medicală): Suport de curs*. Chișinău: CEP Medicina, 2017, p. 97-100. ISBN 978-9975-82-072-1.
3. Mantzaridis Georgios. *Morala creștină*. București: Editura Bizantină, 2006, p. 437-438. ISBN (10) 973-9492-76-2.
4. Banari I., Federiuc V., Șargu E. Conceptul de vulnerabilitate în activitatea medicală. *Sinteze bioetice*. În: *Revista științifico-practică. Sănătate publică, Economie și Management în Medicină*. Chișinău, 5(87), 2020, p.14. [ISSN 1729-8687/ISSNe 2587-3873](https://doi.org/10.2478/ISSN1729-8687/ISSNe2587-3873).
5. Beth C., Preto N. Exploring the concept of vulnerability in health care. În: *Canadian Medical Association Journal*. 2018, vol. 190 (11), pp. 308-309.
6. Cunha T., Garrafa V. Vulnerability. A Key Principle for Global Bioethics? În: *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*. 2016, vol. 25, pp. 197 – 208.
7. Fineman M.A. The vulnerable subject: anchoring equality in the human condition. În: *Yale journal of law and feminism*. 2008, vol. 20 (1), pp. 8–40.
8. Fineman M. A. Vulnerability in Law and Bioethics. În: *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*. 2019, vol. 30 (4), pp. 52-61.
9. Grabovschi C., Loignon C., Fortin M. Mapping the concept of vulnerability related to health care disparities: a scoping review. În: *BMC Health Services Research*. 2013, vol. 13. Disponibil pe: <http://www.biomedcentral.com/1472-6963/13/94> (accesat iunie 2020).

10. Henk ten Have. *Vulnerability. Challenging bioethics*. London and New York: Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group. 2016. 220 p.
11. *Etica cercetării biomedicale: Ghid pentru cercetători*. Coordonator: R. Gramma. Chișinău: S.n., (Tipogr.T-Par), 2017. 144p.
12. Banari Ion. *Îndrumări metodice la Bioetică*. Chișinău : Print-Caro, 2022, p. 16. ISBN 978-9975-164-21-4.
13. Banari Ion. *Îndrumări metodice la Bioetică*. Chișinău : Print-Caro, 2022, p. 7. ISBN 978-9975-164-21-4.
14. Hofmann B. Limits to human enhancement: nature, disease, therapy or betterment? În: [BMC Medical Ethics](#). 2017; 18: 56. Doi: [10.1186/s12910-017-0215-8](https://doi.org/10.1186/s12910-017-0215-8)
15. Austriaco N. *Handbook of the philosophy of medicine*. Dordrecht: Springer Science-Business Media; 2015. Human nature as normative concept: relevance for health care; pp. 1–10. Disponibil pe: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-017-8688-1_78 (accesat mai 2023).
16. President’s Council on Bioethics. Kass L. *Beyond therapy: biotechnology and the pursuit of happiness*. New York: Harper Perennial; 2003. Disponibil pe: <https://biotech.law.lsu.edu/research/psc/reports/beyondtherapy/> (accesat mai 2023).
17. Murray T. Enhancement. In: Steinbock B, editor. *Oxford Handbook of Bioethics*. Oxford University Press; 2009. Doi: 10.1093/oxfordhb/9780199562411.003.0022.
18. Austriaco N. *Handbook of the philosophy of medicine*. Dordrecht: Springer Science-Business Media; 2015. Human nature as normative concept: relevance for health care; pp. 1–10. Disponibil pe: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-017-8688-1_78 (accesat mai 2023).
19. Parens E. The goodness of fragility: on the prospect of genetic technologies aimed at the enhancement of human capacities. *Kennedy Inst Ethics J*. 1995;5(2):141–153. doi: 10.1353/ken.0.0149.
20. President’s Council on Bioethics. Kass L. *Beyond therapy: biotechnology and the pursuit of happiness*. New York: Harper Perennial; 2003. Disponibil pe: <https://biotech.law.lsu.edu/research/psc/reports/beyondtherapy/> (accesat mai 2023).
21. Austriaco N. *Handbook of the philosophy of medicine*. Dordrecht: Springer Science-Business Media; 2015. Human nature as normative

concept: relevance for health care; pp. 1–10. Disponibil pe: https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-94-017-8688-1_78 (accesat mai 2023).

22. Bess M. Enhanced humans versus “normal people”: elusive definitions. *J Med Philos.* 2010; 35 (6):641–655. doi: 10.1093/jmp/jhq053.
23. Caviola L, Mannino A, Savulescu J, Faulmuller N. Cognitive biases can affect moral intuitions about cognitive enhancement. *Front Syst Neurosci.* 2014;**8**:195. doi: 10.3389/fnsys.2014.00195.

Date despre autor:

Ion BANARI, doctor în filosofie, conferențiar universitar,
Catedra de filosofie și bioetică, Universitatea de Stat de Medicină și
Farmacie „Nicolae Testemițanu”,
email: ion.banari@usmf.md